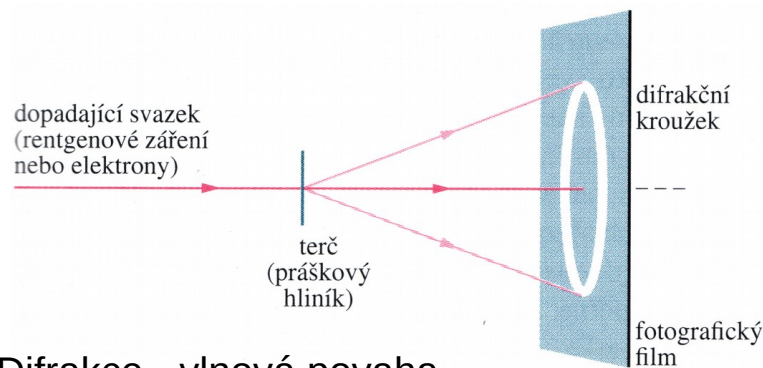

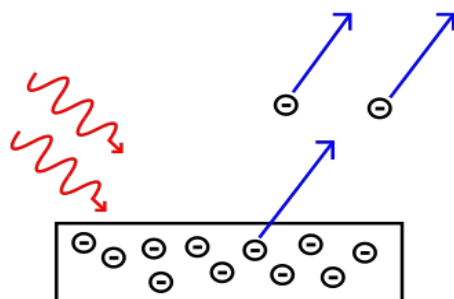
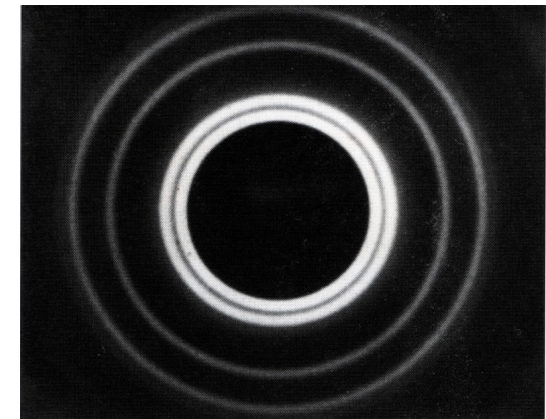
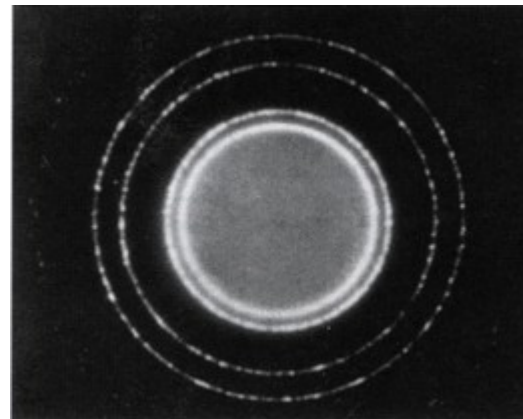
2. Vlny a fotony

částice a EM vlna

- Myšlenku duality částic a vlnění zavedl v roce 1905 Albert Einstein pro objasnění fotoelektrického jevu
- Fyzikální pojem dualita částice a vlnění se vztahuje ke skutečnosti, že světlo lze popsat buď jako vlnu nebo jako částici, v závislosti na uspořádání experimentu a způsobu pozorování.

Difrakce - vlnová povaha

Fotoelektrický jev - částicová povaha

Každou částici látky s energií E a hybností p můžeme chápat jako vlnu s jistou frekvencí ω podle rovnice

$$\omega = \frac{E}{h} = \frac{mc^2}{h}$$

a s vlnovou délkou λ

$$\lambda = \frac{h}{p}$$

$h = 6,62 \cdot 10^{-34}$ Js ... Planckova konstanta

Ačkoliv se tato dualita v obecnosti týká veškeré hmoty, nejčastěji se s ní lze setkat v případě objektů s velmi malou hmotností, zvláště pak u elementárních částic.

EM vlna

- Je charakterizována kmitáním Poyntingova vektoru

$$\mathbf{S} = \frac{1}{\mu_0} \mathbf{E} \times \mathbf{B}$$

- okamžitá hodnota vektoru elektrické složky, $\mathbf{E} = (0, E, 0)$

$$E = E_m \sin(kx - \omega t),$$

- okamžitá hodnota vektoru magnetické složky, $\mathbf{B} = (0, 0, B)$

$$B = B_m \sin(kx - \omega t),$$

kde k je vlnový vektor a ω je úhlová frekvence vlny.

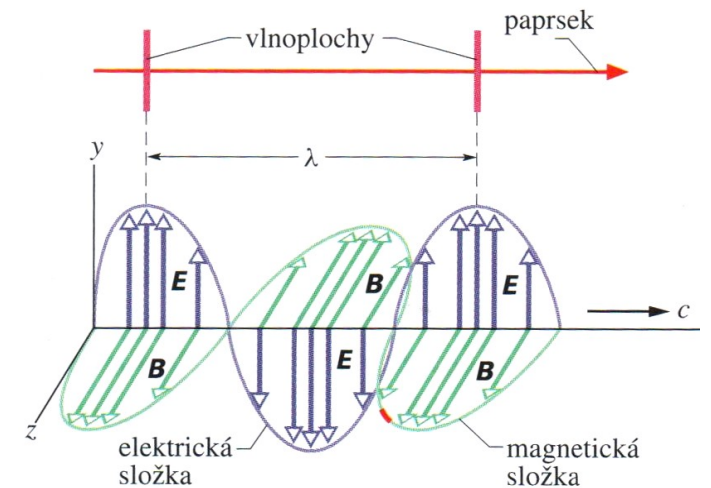
- rychlost šíření vlny

$$c = \frac{\omega}{k}, c = \frac{1}{\sqrt{\mu_0 \epsilon_0}} \quad \text{a také} \quad c = \frac{E}{B},$$

kde μ_0 je permeabilita vakua a ϵ_0 permitivita vakua.

- vlnová délka

$$\lambda = \frac{2\pi}{k}.$$

Vlna - vlnová funkce a vlnová rovnice

- Obě složky EM vlnění jsou vzájemně velmi úzce spojeny. Stačí pracovat jen s jednou její složkou. Zaměříme se na elektrickou složku EM záření – z důvodu citlivosti většiny měřících přístrojů
- Nejjednodušší tvar vlnové rovnice, který charakterizuje vlnění v bodech homogenního, izotropního, nedisperzního a neabsorbujícího prostředí neobsahujícího zdroje vlnění, je definován:

$$\nabla^2 \Psi(\vec{r}, t) = \frac{1}{v^2} \frac{\partial^2 \Psi(\vec{r}, t)}{\partial t^2}, \text{ kde } \nabla^2 = \frac{\partial^2}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2}{\partial x_2^2} + \frac{\partial^2}{\partial x_3^2}.$$

Funkci $\Psi(\vec{r}, t)$ se říká vlnová funkce. U elektromagnetického vlnění je to elektrická intenzita nebo magnetická indukce nebo některá složka těchto vektorů atd.

- Harmonická rovinná vlna

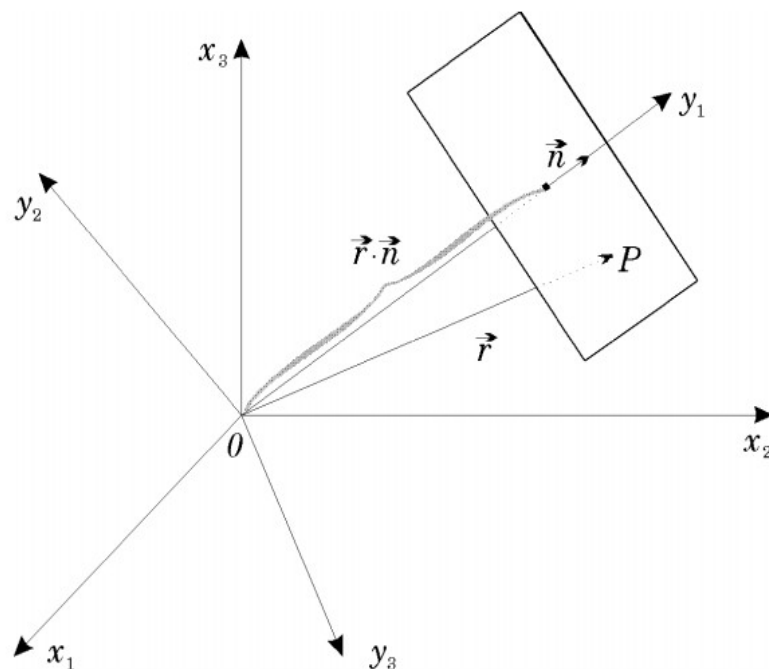
$$\Psi(\vec{r}, t) = a \cos(\omega t \mp \vec{k} \cdot \vec{r} + \alpha)$$

$$\vec{k} = \frac{2\pi}{\lambda} \vec{n}$$

- Harmonická kulová vlna

$$\Psi(r, t) = \frac{a}{kr} \cos(\omega t \mp kr + \alpha)$$

a – amplituda, α – fázový posuv

Komplexní notace harmonické vlny

- Nedochozí-li při šíření vlny ke změnám frekvence ω lze ze vztahů pro vlny vypustit člen ωt . Při výpočtech lze použít jen faktor vlnové funkce, jenž závisí na prostorových proměnných. Zavedeme-li pojem komplexní amplituda

$$A = a \exp(-i\alpha)$$

lze za použití Eulerových vztahů úpravou získat vztah pro:

- rovinou vlnu

$$\psi(\vec{r}) = A \exp(i\vec{k} \cdot \vec{r})$$

- kulovou vlnu

$$\psi(\vec{r}) = A \frac{\exp(ikr)}{kr}$$

Intenzita světla

- Při registraci světla na záznamové médium je nejdůležitější veličinou intenzita světla neboli intenzita vlnění I .
- V případě harmonických vln je intenzita úměrná čtverci modulu $\psi(r)$ vlnové funkce.

$$I(\vec{r}) = |\psi(\vec{r})|^2 = \psi(\vec{r}) \psi^*(\vec{r})$$

Vlnový projev světla

Youngův experiment - 1801

- Pro dráhový rozdíl světla v rovině stínítka umístěného ve vzdálenosti D od dvouštěrbiny poté platí

$$\delta = r_2 - r_1 \approx s \sin \theta \approx d \tan \theta = d \frac{x}{D}$$

- Pro dráhový rozdíl u tmavých interferenčních proužků (interferenčních minimum) platí

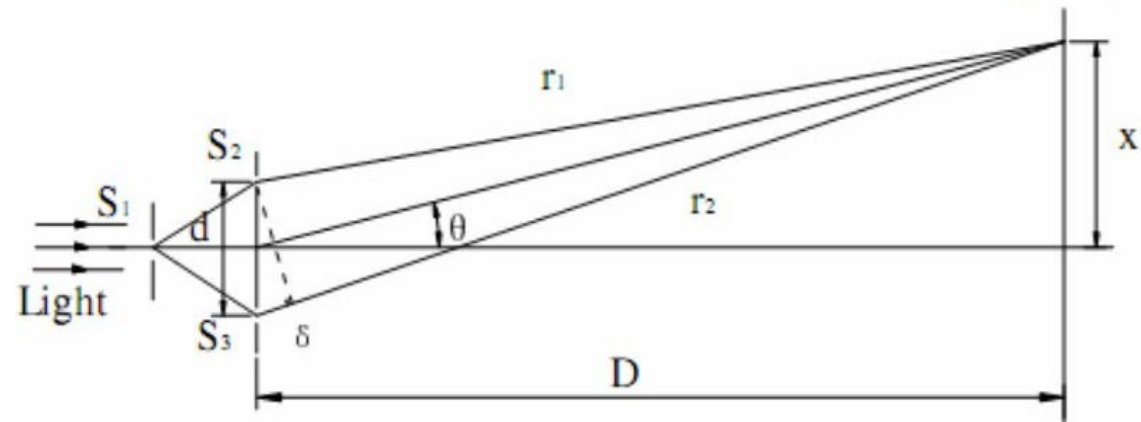
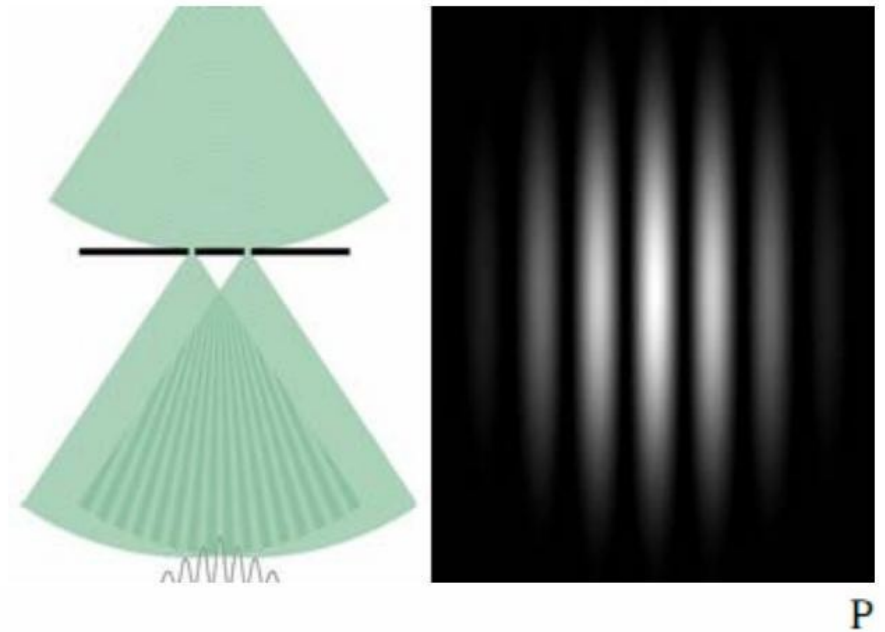
$$\delta = d \frac{x}{D} = \pm(2k + 1) \frac{\lambda}{2}$$

- Pro dráhový rozdíl u světlých interferenčních proužků (interferenční maximum) platí

$$\delta = d \frac{x}{D} = \pm k \lambda$$

- Pro vzdálenost mezi dvěma nejbližšími tmavými/světlými proužky můžeme z předchozích vztahů odvodit

$$\Delta x = \frac{D}{d} \lambda$$

Interference dvou rovinných vln

- Předmětová a referenční vlna

$$\psi_p(\vec{r}) = A_p \exp(i k \vec{k}_p^0 \vec{r})$$

$$\psi_r(\vec{r}) = A_r \exp(i k \vec{k}_r^0 \vec{r})$$

- Intenzita interferujících vln

$$\begin{aligned} I(\vec{r}) &= |\psi_p(\vec{r}) + \psi_r(\vec{r})|^2 = \\ &= \psi_p(\vec{r})^2 + \psi_r(\vec{r})^2 + \psi_p(\vec{r})^* \psi_r(\vec{r}) + \psi_p(\vec{r}) \psi_r(\vec{r})^* = \\ &= A_p^2 + A_r^2 + 2 A_p A_r \cos[k(\vec{k}_r^0 - \vec{k}_p^0) \vec{r}] \end{aligned}$$

- Rozdíl fází je dán a roven

$$k(\vec{k}_r^0 - \vec{k}_p^0) \vec{r} = 2\pi s, \text{ kde } s \text{ je reálné číslo}$$

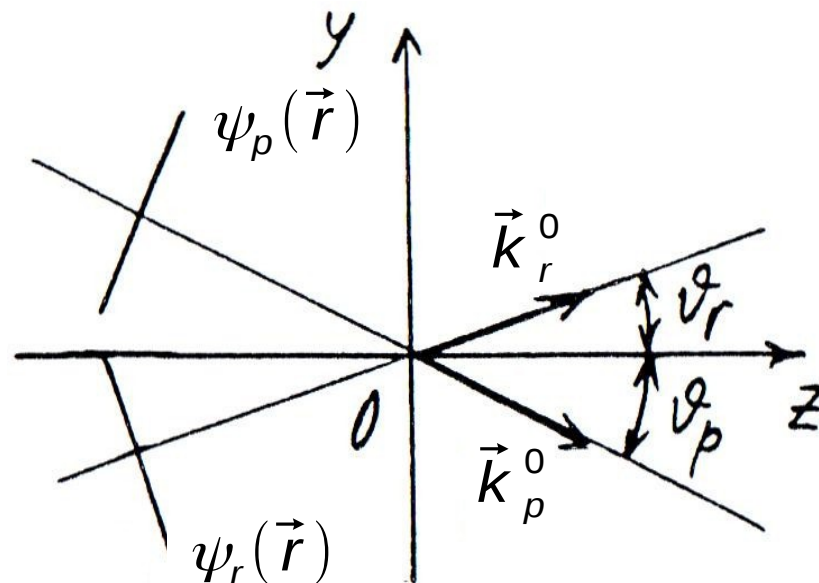
$$\text{V rovině } z = 0 \text{ platí } \frac{2\pi}{\lambda} (y \sin \vartheta_r + y \sin \vartheta_p) = 2\pi s.$$

- Polohy maxim intenzity jsou pro $s = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$

$$y_s = s \frac{\lambda}{\sin \vartheta_r + \sin \vartheta_p}$$

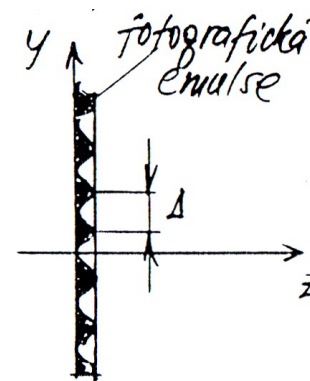
- Vzdálenost mezi proužky podél osy y

$$\Delta = s \frac{\lambda}{\sin \vartheta_r + \sin \vartheta_p}$$

- Rozdělení intenzity v rovině $z = 0$

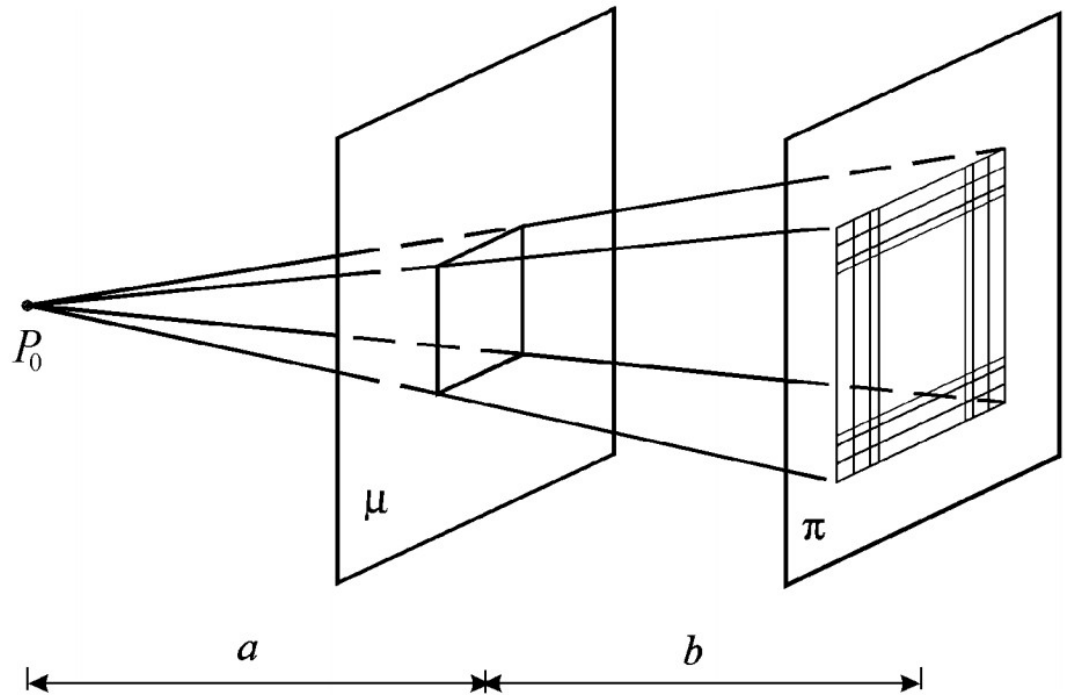
$$I(z=0) = A_p^2 + A_r^2 + 2 A_p A_r \cos\left(\frac{2\pi y}{\Delta}\right)$$

Difrakce

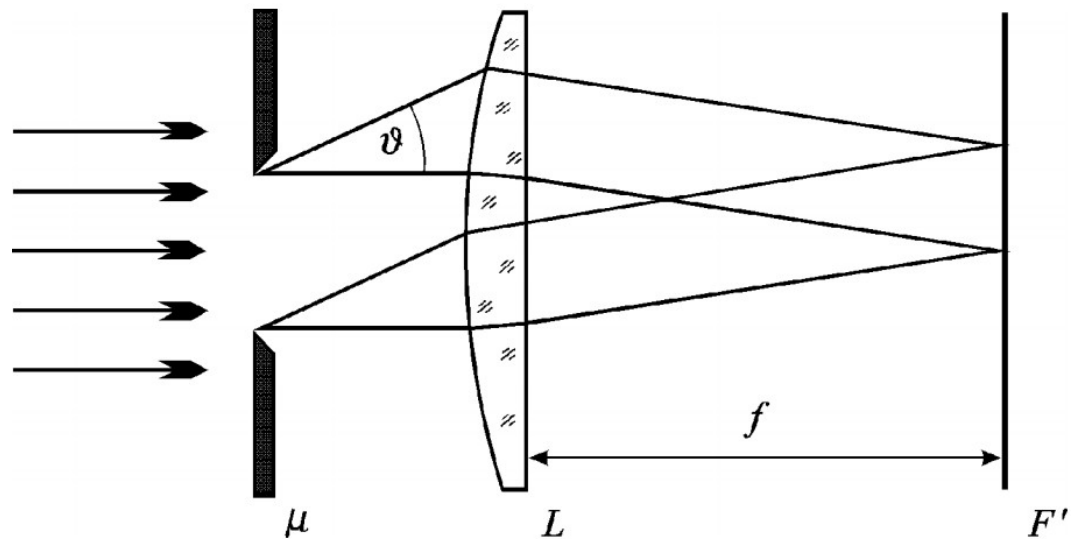
- Fresnelova

- ohybový jev objevují se při stínové projekci za použití koherentního osvětlení
- setkáváme s ní u optických zobrazovacích soustav při neostrém zobrazení

- Fraunhoferova

- je v mnoha ohledech speciálním případem Fresnelovy difrakce
- difrakční obrazec představuje rozložení intenzity světla jako funkci směru jeho šíření za stínítkem

Fresnelova difrakce na štěrbině

- Vyjadřuje vlnovou funkci v bodech P (x, y, z) roviny pozorování $z = \text{konst.} > 0$ prostřednictvím vlnové funkce ψ_0 v bodech M ($x_M, y_M, 0$) roviny $z = 0$

$$\psi(x, y, z) = -i \frac{k}{2\pi} \frac{\exp(ikz)}{z} \iint_{-\infty}^{\infty} \psi_0(x_M, y_M) \exp \left\{ \frac{ik}{2z} [(x_M - x)^2 + (y_M - y)^2] \right\} dx_M dy_M$$

- Budeme vyjádřit vlnovou funkci ve tvaru poměru difraktované vlny a vlny, která by se šířila pokud by stínítko bylo odstraněno

$$\frac{\psi(x, y, z)}{\psi_r(x, y, z)} = \sqrt{I(x, y, z)} \exp[i\phi(x, y, z)]$$

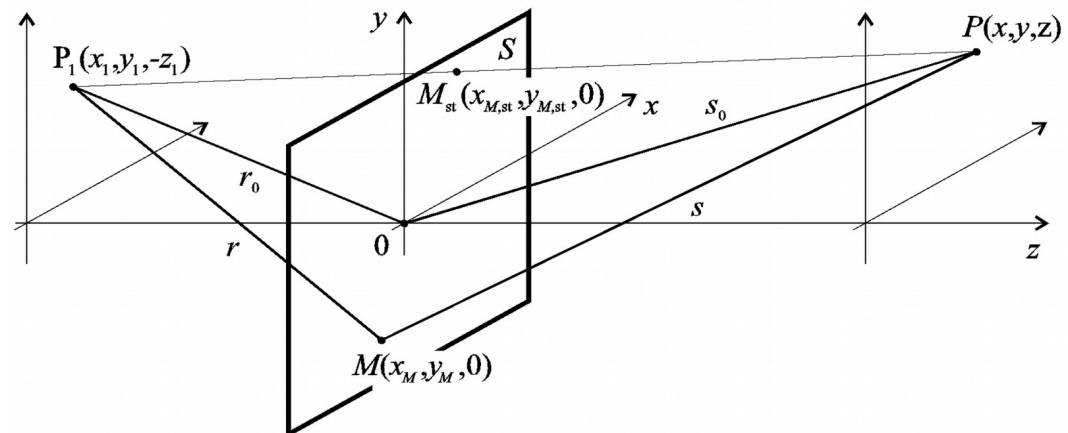
- Při výpočtech se používá Fresnelových integrálů

$$C(x) = \int_0^x \cos\left(\frac{\pi}{2}t^2\right) dt$$

$$S(x) = \int_0^x \sin\left(\frac{\pi}{2}t^2\right) dt.$$

a zavádí se pro ně proměnné

$$Ee(x) = C(x) + iS(x) = \int_0^x \exp\left(i\frac{\pi}{2}t^2\right) dt$$

$$v_a = \sqrt{\frac{k}{\pi} \frac{z_1 + z}{z_1 z}} \left(\frac{x_1 z + x z_1}{z_1 + z} - a \right) \quad u_c = \sqrt{\frac{k}{\pi} \frac{z_1 + z}{z_1 z}} \left(\frac{y_1 z + y z_1}{y_1 + z} - c \right)$$

$$v_b = \sqrt{\frac{k}{\pi} \frac{z_1 + z}{z_1 z}} \left(\frac{x_1 z + x z_1}{z_1 + z} - b \right) \quad u_d = \sqrt{\frac{k}{\pi} \frac{z_1 + z}{z_1 z}} \left(\frac{y_1 z + y z_1}{y_1 + z} - d \right)$$

Fraunhoferova difrakce na štěrbině

- Charakterizuje ji Fourierova transformace funkce propustnosti propustnosti stínítka $t(x_M, y_M)$ ve směrech šíření světla (n_x, n_y)

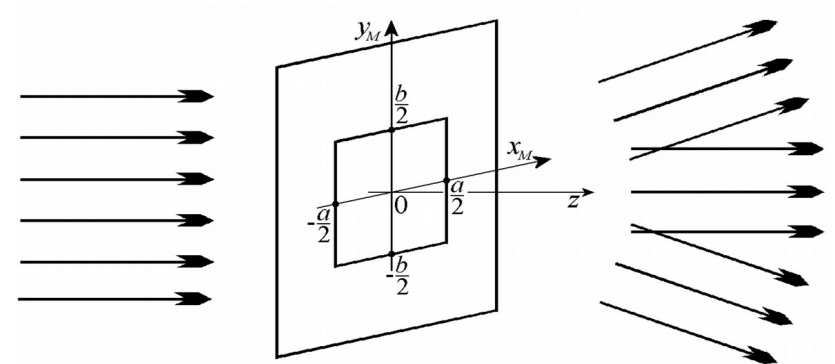
$$\psi(n_x, n_y) = C \iint_{-\infty}^{\infty} t(x_M, y_M) \exp[-ik(n_x x_M + n_y y_M)] dx_M dy_M$$

- Například pro obdélníkové stínítko s propustností

$$t(x_M, y_M) = \begin{cases} 1, & \text{když } |x_M| \leq a/2, \quad |y_M| \leq b/2, \\ 0, & \text{když } |x_M| > a/2 \text{ nebo } |y_M| > b/2 \end{cases}$$

vychází

$$\psi(n_x, n_y) = C a b \frac{\sin(k n_x a/2)}{k n_x a/2} \frac{\sin(k n_y b/2)}{k n_y b/2}$$

Částicový projev světla

Silové účinky světla

- EM vlna má hybnost a energii

- Velikost hybnosti fotonu je dána vztahem $p = hv/c$
- Dojde-li k pohlcení energie (ΔU) předmětem je změna jeho hybnosti (Δp) rovna

$$\Delta p = \frac{\Delta U}{c}$$

- Dojde-li k plnému odrazu fotonu kolmo zpět je změna hybnosti předmětu (Δp) rovna

$$\Delta p = \frac{2 \Delta U}{c}$$

- Silový účinek

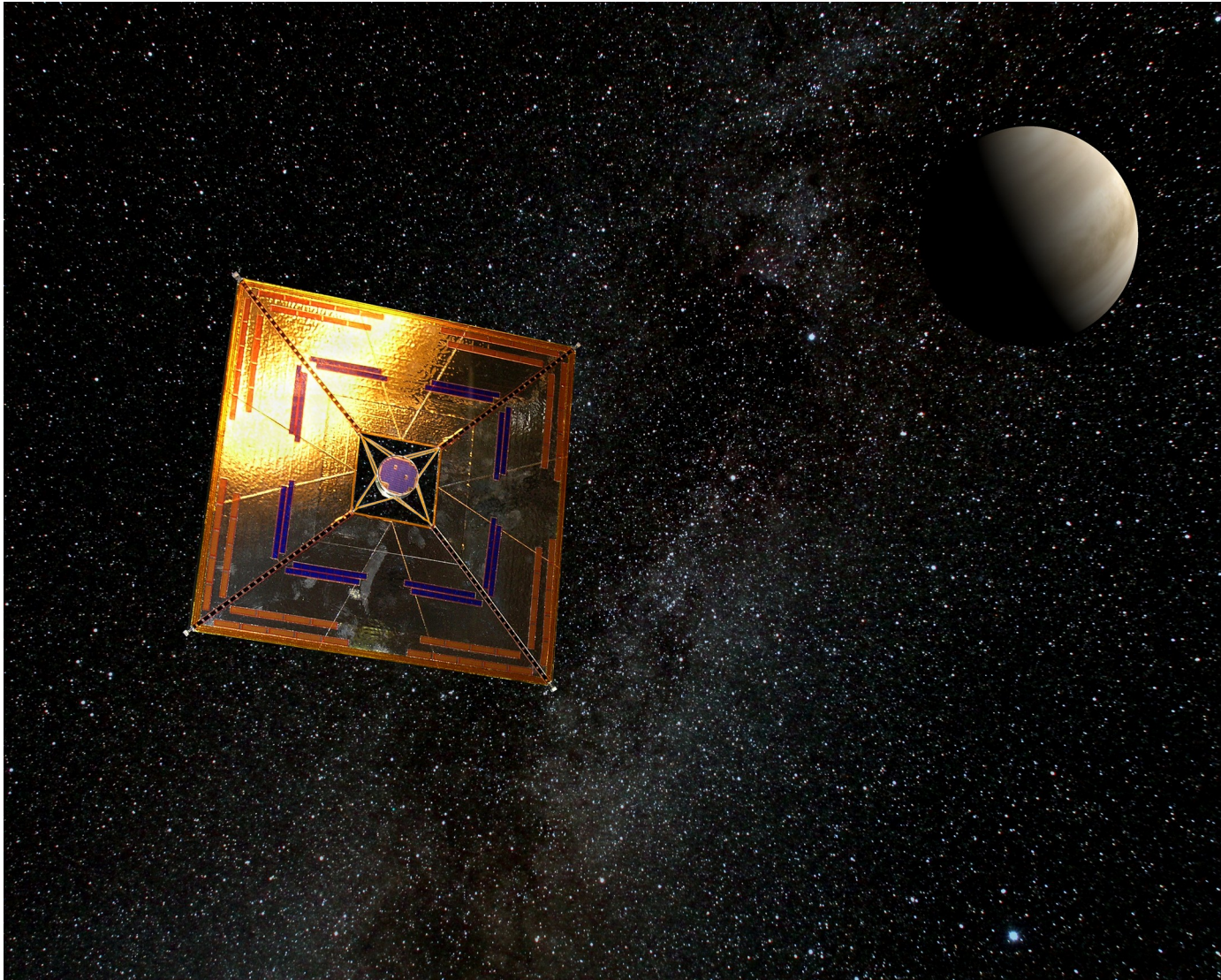
- Popisován pomocí radiačního tlaku na osvětlenou plochu S
- Odvození vychází z 2. Newtonova zákona $F = \Delta p / \Delta t$
- Při plném pohlcení je radiační tlak (p_r) roven

$$p_r = \frac{I}{c}$$

- Při plném odrazu fotonu kolmo zpět je radiační tlak (p_r) roven

$$p_r = \frac{2I}{c}$$

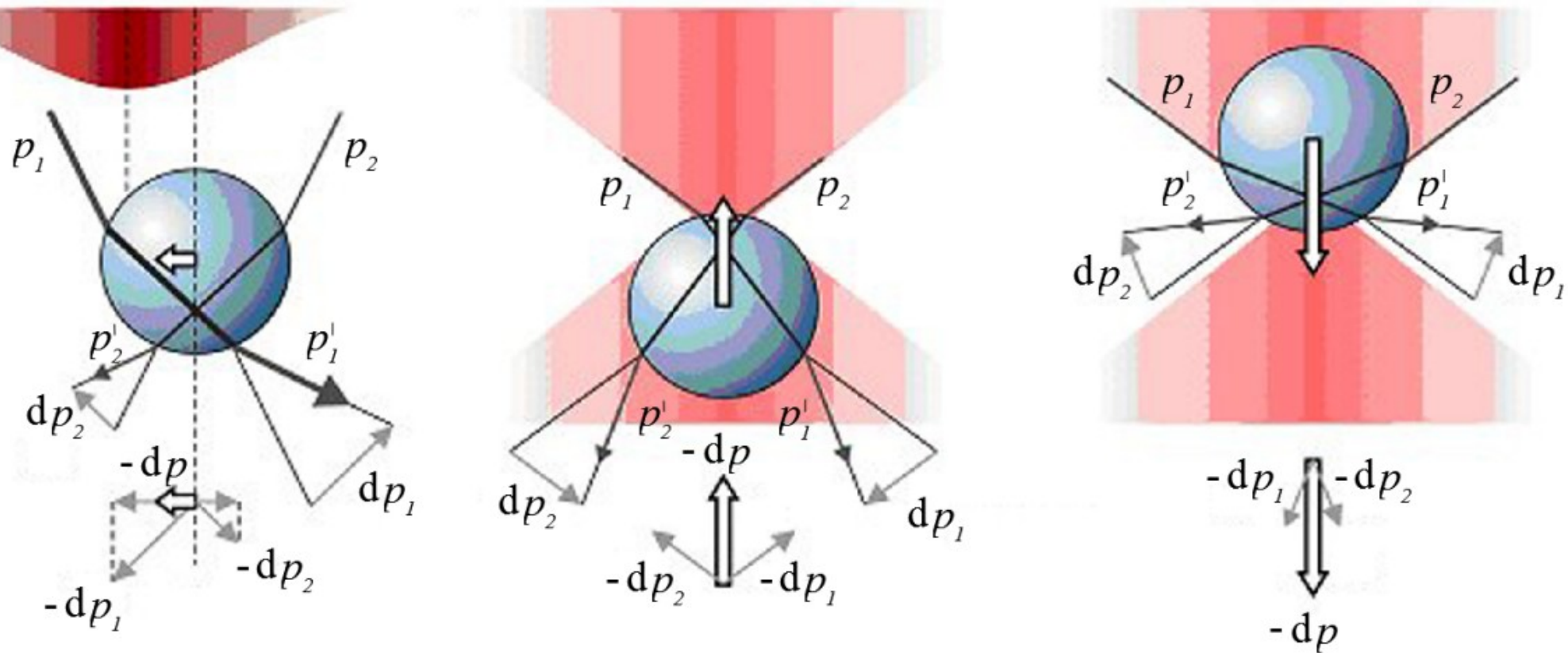
Princip funguje ve velkém měřítku

Sonda IKAROS byla vypuštěna v roce 2010 agenturou JAXA (Japan Aerospace Exploration Agency) k mapování povrchu Venuše.

... i v mikrosvětě

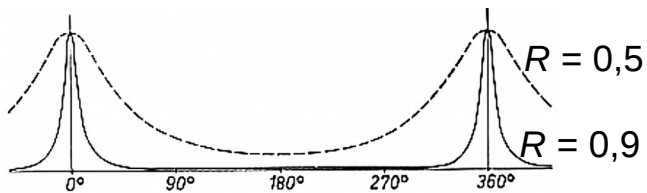
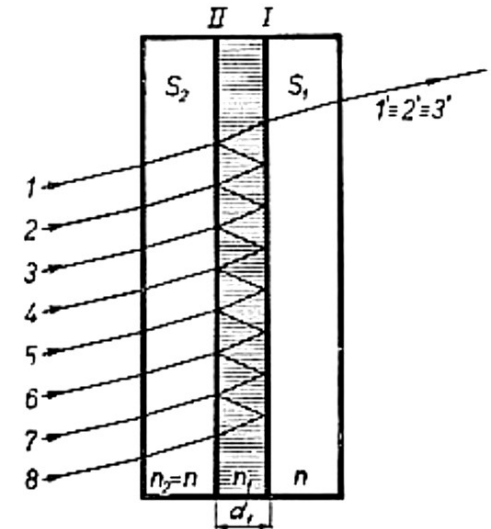
Příklad silových účinků EM pole – optická pinzeta

Interferenční filtr

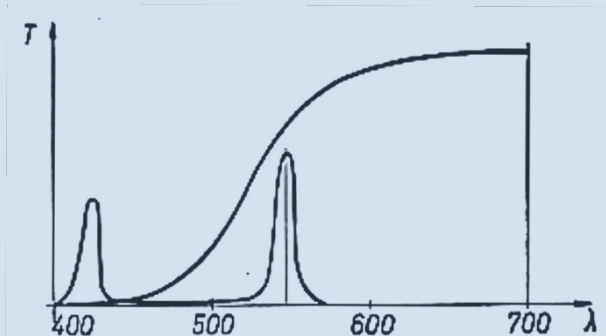
- Skládá se ze skleněných destiček ($S_{1,2}$), na kterých je nanášena odrazná vrstva (I, II) s odrazivostí R . Mezi vrstvami je tenká vrstva o nižším indexu lomu.
- Filtrem prochází pouze vlnové délky odpovídající podmínce $k\lambda = 2n_1d_1$, kde k je řád interferenčního filtru.
- Spektrální závislost propustnosti filtru závisí na fázovém rozdílu mezi výstupními paprsky (např. 1' a 2'). Pro různé propustnosti:

Příklad: filtr třetího řádu pro $\lambda = 540$ nm

$2 n_1 d_1 = 3 \cdot 540 = 1620$ nm,
tedy pro $n_1 = 1,3$ je $d_1 = 623$ nm

$k = 1, \lambda = 1620$ nm
 $k = 2, \lambda = 810$ nm
 $k = 3, \lambda = 540$ nm
 $k = 4, \lambda = 405$ nm
 $k = 5, \lambda = 324$ nm

Ve viditelném spektru existuje peak pro vlnovou délkou 405 nm. Lze jej odstranit použitím skleněné destičky z oranžového skla, které má pro tuto vlnovou délkou nulovou propustnost

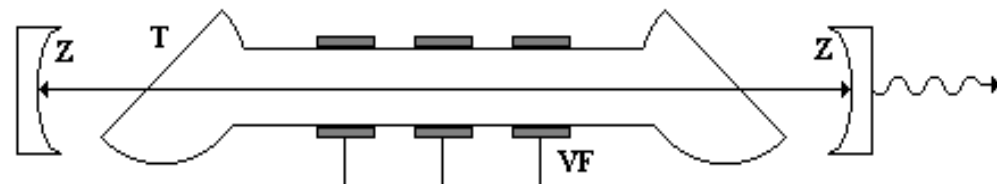
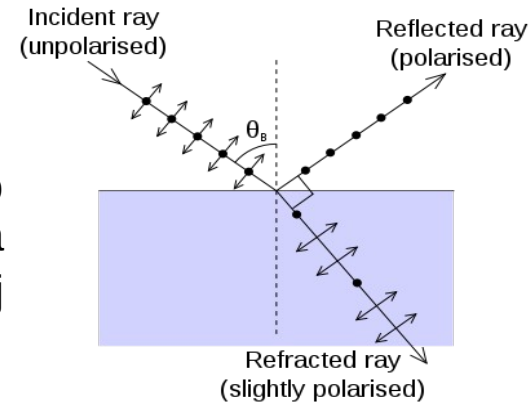
Polarizační filtr

- Pomocí Brewsterova zákona

- v odraženém světle převládají kmity v rovině kolmé k rovině dopadu, v lomeném světle budou převládat kmity ležící v rovině dopadu. Pro určitý speciální úhel θ_B lze odražené světlo považovat za zcela polarizované. Úhel θ_B se nazývá Brewsterův úhel a platí pro něj vztah

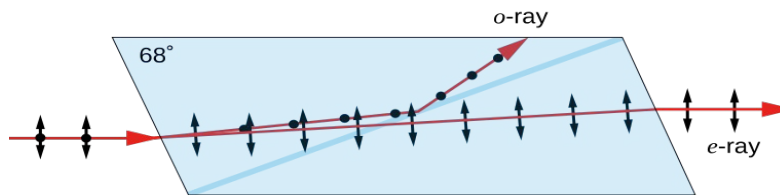
$$\tan \theta_B = \frac{n_2}{n_1}$$

- Brewsterová okénka u laserů

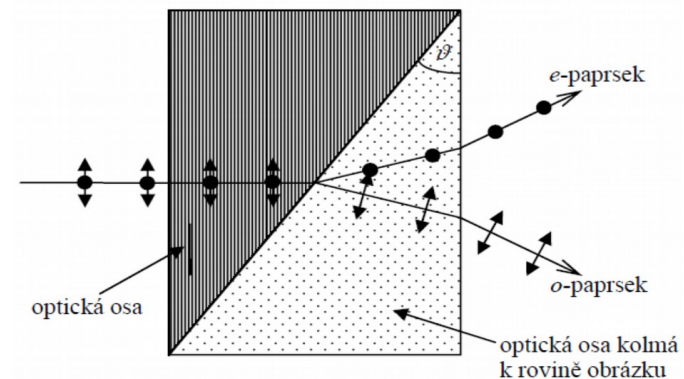

- Pomocí dvoulomných krystalů

Nicolův hranol odráží jednu polarizaci totálním odrazem na hranici vápenec kanadský balzám

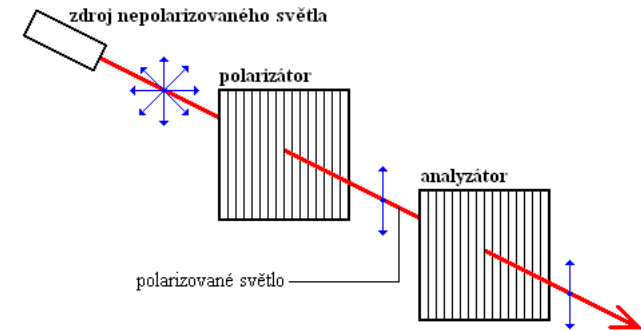
Wollastonův hranol

Polarizační filtr

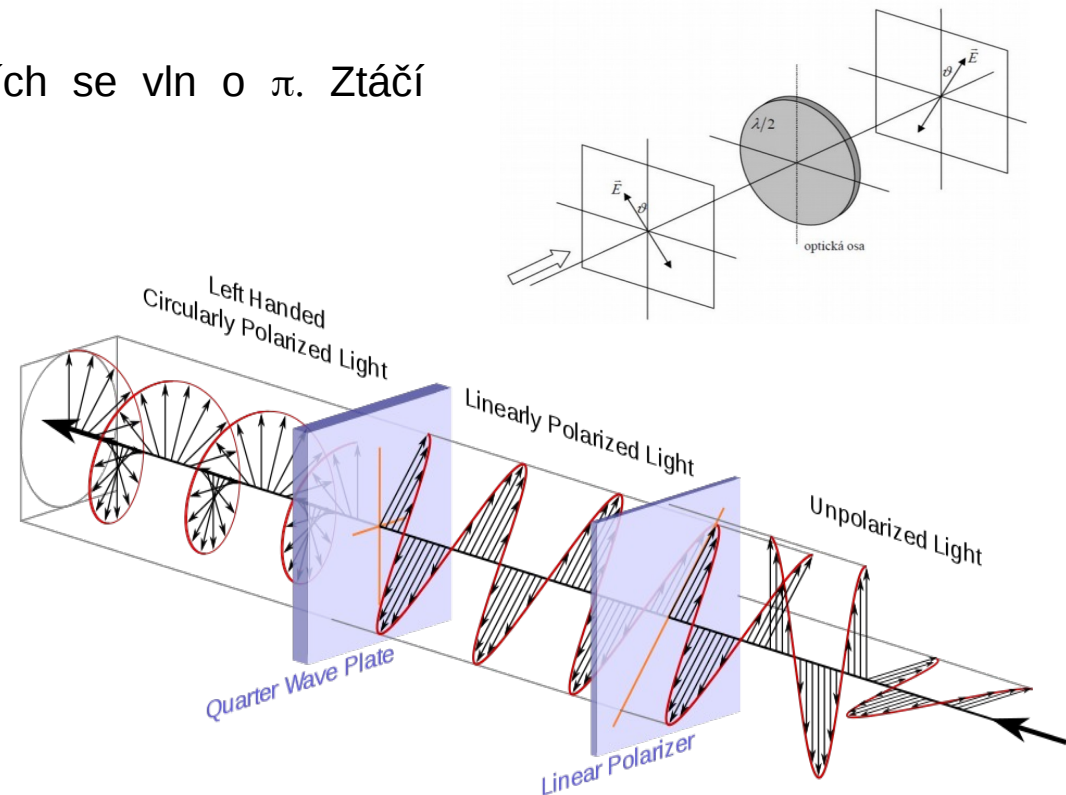
- Polarizační filtry

- zhotoveny ze dvou vrstev plastického materiálu, mezi nimiž jsou krystalky mikroskopických rozměrů látky zvané herapatit (směs síranu chininu s kyselinou sírovou, jodovodíkovou a jodem). Tato látka vykazuje dvojlom a různě polarizované světelné vlny se v ní rozdílně absorbují. Při vhodném uspořádání krystalů herapatitu z filtru vychází jen lineárně polarizované světlo mimořádného paprsku.

- Vlnové destičky

- půlvlnové způsobují rozdíl fází šířících se vln o π . Ztáčí rovinu polarizace
- čtvrtvlnové způsobují rozdíl fází šířících se vln o $\pi/2$. Mění lineárně polarizované světlo na elipticky polarizované kruhově pro úhel mezi rovinou polarizace a opt. osou 45°

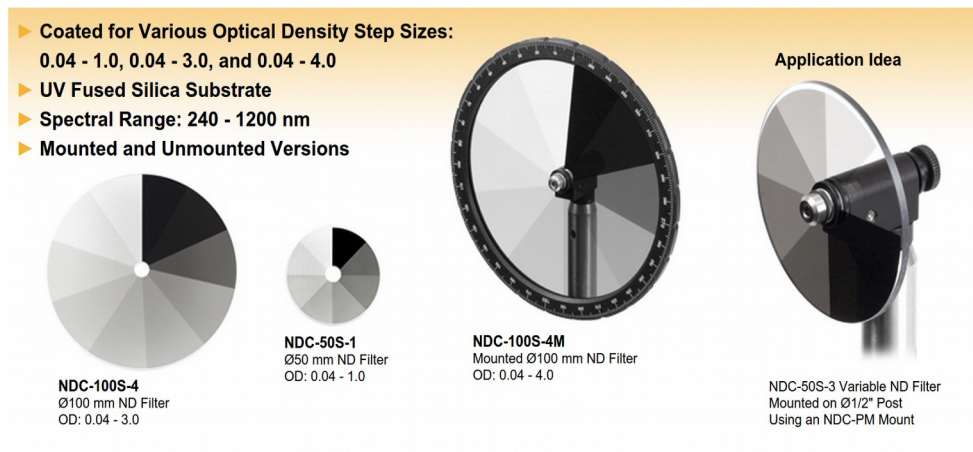

Neutrální filtr

- Šedý filtr (neutrální filtr, anglicky neutral density, ND) se používá k redukování světla všech vlnových délek nebo barev. Důvod používání šedých filtrů je snížení intenzity svazku.
- Parametr k určení útlumu je optická hustota (optical density) OD

$$OD = -\log_{10}\left(\frac{I}{I_0}\right)$$

kde I je intenzita prošlého světla a I_0 intenzita dopadajícího světla.

	Zeslabení	Optická hustota filtru	propustnost v %
	1	0.0	100%
ND2	1/2	0.3	50%
ND4	1/4	0.6	25%
ND8	1/8	0.9	12.5%
ND16	1/16	1.2	6.25%
ND32	1/32	1.5	3.125%
ND64	1/64	1.8	1.563%
ND128	1/128	2.1	0.781%
ND256	1/256	2.4	0.391%
ND512	1/512	2.7	0.195%
ND1024	1/1024	3.0	0.098%
ND2048	1/2048	3.3	0.049%
ND4096	1/4096	3.6	0.024%
ND8192	1/8192	3.9	0.012%